

Araştırma Makalesi/ Research Article

Orhun Yazıtlarına Göstergibilimsel Bir Yaklaşım

Orhun Büyükkarcı*

(ORCID: 0000-0003-2808-2274)

Makale Gönderim Tarihi

26.10.2021

Makale Kabul Tarihi

14.12.2021

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Büyükkarcı, O., "Orhun Yazıtlarına Göstergibilimsel Bir Yaklaşım", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6/ Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı, (Aralık 2021): 174-196.

APA: Büyükkarcı, O. (2021). Orhun Yazıtlarına Göstergibilimsel Bir Yaklaşım. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6 (Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı), Aralık 2021, 174-196.

Öz

Orhun Yazıtları, tarihte Türklere ait en önemli metinlerdir. Bu çalışmanın amacı da, Orhun Yazıtlarına göstergibilimsel bir yaklaşım sunmaktır. Ortaya çıktığı günden bu yana, üzerinde sayısız çalışmalar yapılmış Orhun Yazıtlarına dair böyle bir yaklaşımda bulunmanın, metinlerin, anlatısal, anlamsal ve sözdizimsel yönlerine dikkat çekeceğinden dolayı göstergibilim, anlatıbilim ve tarih bilimi için de önemli olacağı düşünülmektedir. Göstergibilimin birçok farklı disipline uygulanabilirliği söz konusu olduğu için, bu çalışmada Algirdas Julien Greimas'ın, 1960'lı yıllardan bu yana kademeli olarak oluşturduğu yazınsal göstergibilimin çözümleme araçlarından faydalanılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde, inceleme nesnesine, göstergibilimsel yöntemin sınırlılıklarına, yararlılıklarına ve neden seçildiğine dair açıklamalar yer almaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Orhun Yazıtlarında yer alan anlatıların zamansal bir sıralaması yapılmış ve Türk Milletinin temel dönüşümleri göstergibilimsel dörtgen aracılığıyla görselleştirilmiştir. Ardından, eyleyen örnekçesi ile devleti yeniden kurmak üzere mücadeleye

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Türkiye, orhunbuyukkarci@artuklu.edu.tr.

Assist. Prof. Dr., Mardin Artuklu University, School of Foreign Languages, Turkey.

girişen hükümdarların ve diğer anlatı öğelerinin bu mücadelede üstlendikleri roller görselleştirilmiş ve yapısal olarak işlevlerine göre sınıflandırılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde, Orhun Yazıtları anlatılarının çözümlenmesinde ortaya çıkan Türk Milletinin yokluktan varlığa geçiş sürecinin ve anlatı öğeleri aralarında tekerrür eden yapısal ilişkilerin, Türk Milleti ve hükümdarları için ifade ettikleri göstergesel değerler tartışılarak daha belirgin hale getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Söylem Çözümlemesi, Orhun Yazıtları, Anlatıbilim, Yazınsal Göstergebilim

A Semiotic Approach to Orkhon Inscriptions

Abstract

Orkhon Inscriptions are the most important texts that belong to Turks. The aim of this study is to present a semiotic approach to the Orkhon Inscriptions. It is thought that such an approach to the Orkhon Inscriptions, on which numerous studies have been made since its emergence, will be important for semiotics, narratology, and history science, as it will draw attention to the narrative, semantic and syntactic aspects of the texts. Since semiotics can be applied to many different disciplines, in this study, the analysis tools of literary semiotics, which Algirdas Julien Greimas has gradually created since the 1960s, have been utilized. In the first part of the study, there are explanations about the object of study, the limitations of the semiotic method, its usefulness, and why it was chosen. In the second part, a temporal ordering of the narratives in the Orkhon Inscriptions has been made, and the fundamental transformations of the Turkish Nation have been visualized through the semiotic square. Then, the roles of the rulers and other narrative elements, who entered the struggle to re-establish the state with the example of the actor, have been visualized and structurally classified according to their functions with the help of the actantial schema. In the conclusion part of the study, the semiotic values of the Turkish Nation observed within the transition from non-existence to existence, and the recurring structural relations between narrative elements have been discussed and elucidated considering the Turks and their rulers.

Keywords: Semiotics, Discourse Analysis, Orkhon Inscriptions, Narratology, Literary Semiotics

Giriş Gözlemleri

Bu çalışmanın amacı, “Türk adının” ve “Türk milleti isminin yer aldığı ilk Türkçe metin olan”¹ Orhun Abidelerinin göstergebilim yöntemiyle farklı bir okumasını sunmaktır. Ancak, Tahsin Yücel’in de belirttiği gibi, göstergebilim alanında yapılmış çalışmalar gözden geçirildiğinde, inceleme yöntemini belirleyecek bir araştırmacının, “bir değil, birkaç göstergebilimle”² karşı karşıya kaldığı bir gerçektir. Bu gerçeği göz önüne alarak, yöntem için seçilen ilk uygulama alanları itibariyle zamanla *yazınsal* ya da *anlatsal göstergebilim* adını alan ve Paris Göstergebilim Okulu öncülerinden Algirdas Julien Greimas’ın 1960’lı yıllardan itibaren eserlerinde³ kademeli olarak geliştirdiği yöntem ve çözümleme aygıtları çalışmada inceleme araçları olarak kullanılacaktır.

Temel iddiası, “anlam ve anlamlamaya”⁴ yönelik tutarlı bir yöntem ortaya koymak olan Greimas göstergebiliminin, bu çalışmada yöntem olarak seçilmesinin sebebi şu ön kabullere dayanır. Birincisi, tarih ilminin insan kaynaklı olayları “zaman ve mekân çerçevesinde yazılı belgelere dayandırarak”⁵ anlatma işlevine sahip olmasıdır. Bu işlev, kişi, zaman ve insan içeren bir anlatı olarak tarihin tanımlanmasına ve Barthes’ın ileri sürdüğü gibi⁶, onun da diğer anlatı türleriyle aynı şekilde incelenmesine olanak sağlar. İkincisi ise, Orhun Yazıtlarının, “başkalarının yaptıklarını bizzat görerek olanları doğru tespit edenler” ve “kendi yaptıklarına ait hatıraları doğru olarak yazanlar”⁷ tarafından oluşturulmuş, tarih için son derece önemli anlatıları içeren metinler olmasıdır. Göktürlere ait, “Ongit, Köl İç Çor, Bugut, Hoytu-Tamır,

¹ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*. İstanbul, 2003, s. XIV.

² Tahsin Yücel, "Genel Gösterebilim", *Göstergebilim Tartışmaları*, edit. Esen Onat and Sercan Özgencil Yıldırım, İstanbul, 2001, s. 9.

³ Algirdas Julien Greimas, *Semantic Structurale*, Paris, 1966.

Algirdas Julien Greimas, *Maupassant: The Semiotics of Text*. Amsterdam: 1988.

Algirdas Julien Greimas, "On Meaning", *New Literary History* 20/3, 1989, s. 539-550.

⁴ Eric Landowski, "The Greimassian Semiotic Circle", *Theoretical Schools and Circles in the Twentieth Century Humanities*, by Marina Grishakova and Silvi Salupere, New York, 2015, s. 84-96.

Yücel, a.g.e., s. 10.

⁵ Ekrem Memiş, *Tarih Metodolojisi*, Bursa, 2014, s. 7

⁶ Roland Barthes, *The Rustle of Language* (Trans. by Richard Howard). California, 1989.

⁷ Togan, A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, İstanbul, 2019, s. 36.

Uybat⁸ gibi diğer yazıtlarından farklı olarak Orhun Yazıtları, “38 harfli gelişmiş bir alfabe ile işlenmiş”⁹ bir dille yazılmıştır. Bunun yanında, Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk Abidelerinin, Türk dilinin çok zengin kelime, deyiş ve deyimsel ifadelerini barındıran¹⁰ ve bu sayede bütünlük arz eden anlatı metinleridir. Bundan dolayı, Greimas göstergebilimi, bu metinlerin yapısal ve anlamsal olarak çözümlenmesini mümkün kılmaktadır.

Çalışma, göstergebilim yönteminin kullanımı ve inceleme nesnelere açısından sınırlandırılmıştır. Greimas göstergebilimi, bir metnin, *söylemsel, anlatısal ve izleksel* olmak üzere üç anlam düzeyinde incelenebileceğini varsayar¹¹. Bu sıralama, metnin yüzeyinden, derinine, ya da somuttan soyuta olarak adlandırılabilir. Olabildiğince kapsamlı ve eksiksiz şekilde bir metnin çözümlenmesini yapmak isteyen Greimas, bu üç anlam düzeyinin çözümlenmesini *Maupassant: The Semiotics of Text, Practical Exercises* (1988) eserinde birleştirir. Ancak, on iki sayfalık bir hikâyenin yaklaşık 276 sayfa teşkil eden bu çözümlenmesi, bizlere göstergebilimsel yaklaşımın ne kadar ayrıntılı ve kapsamlı olduğu konusunda bilgiler verir. Dolayısıyla, bu çalışma, göstergebilim yönteminin tam bir uygulamasını gerçekleştirme iddiasında değildir. Aksine, çalışmada hedeflenen, Orhun Kitabelerinin yapısal bir özetini Greimas göstergebilimi yardımıyla sunmak, metinde anlamın çıkış noktası olarak kabul edilen karşıtlıkları ulamlaştırmak ve bunun yanında çelişiklik ve içermek gibi diğer anlamsal ilişkiler odağında “anlatıda seçilmiş bazı süreçlerin gelişimini izlemek”¹², görselleştirmek, daha açık ve anlaşılır hale getirmektir. Bunu sağlamak için, “anlamın temel yapısı” olarak nitelendirilen “göstergebilimsel

⁸ Saadettin Yağmur Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara, 2018, s. 253-256.

Nihal Atsız, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 2015, s. 89.

⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 2016, s. 11.

¹⁰ Hatice Şirin, *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Ankara, 2016.

¹¹ Algirdas Julien Greimas, ve Joseph Courtes, *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary*, Bloomington, 1982.

¹² Doğan Günay, *Bir Yazınsal Göstergebilim Okuması: Kuyucaklı Yusuf*, İstanbul, 2018.

dörtgen”¹³ ve anlatı eyleyenlerinin birbiriyle olan “yapısal ilişkilerini”¹⁴ ortaya koymaya yarayan “eyleyen örnekçesinden”¹⁵ yararlanılacaktır.

Daha önce belirtildiği gibi çalışmadaki bir diğer sınırlama ise Orhun Yazıtları olarak tanımlanan, Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk anıtlarından, birbirine coğrafi, fiziki ve anlatısal olarak çok yakın olan¹⁶, Bilge Kağan ve Kül Tigin yazıtlarının incelemeye alınacak olmasıdır. Bu kısıtlamanın sebebi, “siyasi vasiyetnameler”¹⁷ olarak adlandırılabilir Bilge Kağan ve Kül Tigin Yazıtlarının hemen hemen aynı ağızdan çıkması yani, “Bilge Kağan tarafından oluşturulmuş”¹⁸ tek metin olmasıdır. Bu aynılıklar, Talat Tekin’in tabiriyle şu şekildedir: “Bilge Kağan anıtının kuzey yüzündeki yazıt, son 7 satırı dışında, Kül Tigin anıtının güney yüzündeki yazıt ile bir ve aynıdır. Anıtın doğu yüzündeki 2.-24. satırlar da, ufak tefek bazı farklarla, Kül Tigin anıtının doğu yüzündeki 1.- 30. satırlarla aynıdır”¹⁹. Diğer yandan Tonyukuk Anıtının muhtevası, Bilge Kağan ve Kül Tigin yazıtlarıninkine örtüşse de, daha çok Tonyukuk’un hatıralarını içermesi bakımından farklı bir anlatı ve metin olarak ayrı bir çözümlenmeye ihtiyaç duyar. Çözümlemede, Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarının çevirileri için Talat Tekin’in *Orhon Yazıtları* (2010) eserinden yararlanılmıştır. Bununla beraber, kaynak gösterimi için kısaltmalar kullanılacaktır ve kısaca şu şekildedir: BK (Bilge Kağan Yazıtı), KT (Kül Tigin Yazıtı), BK K11 (Bilge Kağan Yazıtı Kuzey Yüzü 11. Satır) vb.

Çözümleme

Bilge Kağan ve Kül Tigin metinlerine yönelik bir anlatı çözümlemesine girişmeden önce yapılması gereken ilk şey bir kavram olarak *anlatının* sınırlarının çizilmesi ve sonra da, bu metinlerde nelerin anlatıldığına belirginleştirilmesidir. Anlatı kavramının pek çok tanımı vardır. En genel haliyle, “dünyanın kendisinde (uzamda), onu ele alan

¹³ Algirdas Julien Greimas, a.g.e, s. 308.

¹⁴ Terence Hawkes, *Semiotics and Structuralism*, New York, 2004, s. 72.

¹⁵ Tahsin Yücel, *Yapısalcılık*, İstanbul, 2015, s. 147.

¹⁶ Cengiz Alyılmaz, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Ankara, 2005.

¹⁷ Ekrem Memiş, *Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Bazı Kesitler)*, Bursa, 2015, s. 53.

¹⁸ Ahmet Bican Ercilasun, *Türk Dili Tarih*, Ankara: 2019, s. 131.

¹⁹ Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*. Ankara, 2010, s. 8.

özneye (kişide) ve her ikisinin de yer aldığı zamanda (belli bir anda)²⁰ herhangi değişiklik, yeni bir durumu ortaya çıkarır. Bunu akılda tutarak, anlatı, özneyi “bir durumdan başka bir duruma geçiren edimin”²¹ ya da *dönüşümün* sunumu olarak tanımlanabilir. Elbette, son derece yalın bir cümle düzeyindeki bu dönüşümlerin art arda gelmesiyle de ortaya çıkan söylem bütününe anlatı denir. O halde cevaplanması gereken sonraki sorular, Bilge Kağan ve Kül Tigin metinlerinde neler anlatılmaktadır? Ya da, göstergebilimsel ifadeyle, aktörler (*karakter* yerine daha kapsayıcı olması bakımından Greimas tarafında tercih edilmiştir)²² anlatıda ne gibi dönüşümlere uğramışlardır? Ve anlatıdaki bu dönüşümleri (aktörlerin durum değişimleri) hangi karşıtlıklarla ifade edip, görselleştirerek anlatının *temel anlam yapısını* daha belirgin hale getirebiliriz? İşte tam da burada Greimas’ın göstergebilim yönteminin odak noktasına ulaşırız. Greimas’ın sözleriyle bu, şu şekildedir: “Bir diğer deyişle, anlamın ortaya çıkışı, anlaşılması ve/veya üretimi için en küçük durumları düşünmek gerekmektedir. Bu durum bizi anlamın/anlamlandırmanın temel yapısının ifade edilmesine götürdü ve bu da, üst bir dille, göstergebilimsel dörtgen denen şeyle yansıtılabilir”²³. “Göstergebilimsel dörtgen”²⁴ aracılığıyla anlamın temel, en küçük yapısına ulaşmak ise, Bilge Kağan ve Kül Tigin yazıtlarında yer alan olayların ne kadar farklı anlatımları ve yorumsal türevleri olursa olsun, *öznesel* dönüşümleri kapsayan bu temel anlam birimlerinin sabit kalmasını, kısaca hikâyenin özünün değişmemesini sağlayacaktır. Ünlü yapısalcı antropolog Claude Levi Strauss’un da²⁵, ne kadar çok kültürde ne kadar farklı türevleri anlatılırsa anlatılsın, Oidipus miti üzerine yaptığı yapısalcı incelemenin vardığı sonucu, sabit kalan temel anlam yapısına ulaşmak değil midir?

Daha önce de belirtildiği gibi, Kül Tigin ve Bilge Kağan metinlerinde nelerin anlatıldığını tespit etmek ilk yapılacak şeydir. Bunu yapmak için öncelikle metinde kronolojik olmayan, kesik kesik aktarılan olayların bir araya getirilmesi ve ardından, belirli bir zaman sıralamasında

²⁰ Tahsin Yücel, *Anlatı Yerlemleri*. İstanbul, 1995, s. 17.

²¹ Yücel, a.g.e., s. 150.

²² Greimas, a.g.e. s. 7

²³ Greimas, a.g.m., s. 589.

²⁴ Greimas, a.g.e., s. 308.

²⁵ Claude Levi-Strauss, *Structural Anthropology*. New York, 1963.

sunulması gerekmektedir. Günay'ın belirttiği gibi, “bir anlatının sözdizimsel mantığını ortaya koyan temel yapısı”, yani, “anlatı izlencesi” belirginleştirilmelidir²⁶. Bu olayları, Bilge Kağan ve Kül Tigin'in yönetimi ele almasından önceki olaylar (Bumin Hakan, İstemi Hakan, İteriş Kağan ve kısmen kardeşinin zamanı ve olayları), Bilge Kağan ve Kültigin'in başa geçmesiyle meydana gelen olaylar ve son olarak, Bilge Kağan ve Kültigin'den sonraki olaylar (gelenen son durum) olarak üç ana başlıkta tasnif edebiliriz. Ardından, bu ana başlıklardan süzülen bilgiler ışığında Türk milletinin dönüşümlerini eklemeliyiz. Şunu tekrar hatırlatmakta fayda vardır. Kül Tigin ve Bilge Kağan metinlerinin birçok yönleriyle ve anlatıcısının (Bilge Kağan) aynı olması bakımından, birbirini tamamlayan metinler olarak kullanılacaktır. Bu yaklaşımı *Orhun Abideleri* eserinde Muharrem Ergin de benimsemiştir²⁷.

Tablo 1: Bilge Kağan ve Kül Tigin Yazıtlarında Anlatı Sıralamaları

Bilge Kağan ve Kül Tigin		
Öncesi	Şimdi	Sonrası
“İnsanoğlu üzerine atalarım dedelerim Bumin Hakan ve İstemi Hakan tahta oturmuş.... Türk halkını devletini yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermişler” (KT D1). “Dört bucak hep düşman imiş. Ordular sevk ederek, dört bucaktaki halkları hep almış, hep bağımlı kılmışlar. Başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüşler. Doğuda Kingan dağlarına kadar,	“Türk halkının adı sanı yok olmasın diye, beni o tanrı hakan olarak oturttu. Hiç de zengin ve müreffeh bir halk üzerine hükümdar olmadım” (KT D25-26). “Halkı besleyip doyurayım diye kuzeyde Oğuz halkına doğru, doğuda Kitay ve Tatabí halklarına..., güneyde Çin'e doğru ordu sevk ettim... Savaştım. ...ölecek halkı diriltip doyurdum. Çıplak halkı	“...bu sınırlar içindeki bütün halklar bana tabidir. Bunca halkı hep düzene soktum. Onlar şimdi kötü durumda değiller” (KT G2-3). “Bu yerde oturup Çin halkı ile

²⁶ Veli Doğan Günay, *Metin Bilgisi*, İstanbul, 2013, s. 190.

²⁷ Ergin, a.g.e..

<p>batıda Demir Kapı'ya kadar (halklarını) yerleştirmişler. Bu iki sınır arasında pek örgütsüz Gök Türkleri düzene sokarak öylece hüküm sürerler imiş" (KT D2-3).</p> <p>"Kendileri öylece vefat etmişler" (KT D3-4).</p> <p>"Akılsız hakanlar... kötü hakanlar tahta oturmuş şüphesiz. Kumandanları da akılsız imiş..., kötü imişler şüphesiz" (KT D5).</p> <p>"Beyleri ve halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halkı hilekâr sahtekâr... olduğu için... Türk halkı, kurduğu devleti elden çıkarıvermiş" (KT D6).</p> <p>"Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İlteriş Hakanı... yükseğe kaldırmışlar. Babam on yedi adamla başkaldırılmış... derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar. ...sonunda hepsi yedi yüz kişi olmuşlar. ...hakansız kalmış cariyeye olmuş... halkı ... yeniden yaratmış eğitmiş" (KT D11-13).</p> <p>"Babam bunca halkı... kırk yedi kez sefer etmiş, yirmi kez savaşmış... Babam hakan, öylece devleti</p>	<p>giyimli, yoksul halkı zengin kıldım, az halkı çok, güçlü devleti... hakanı olandan daha iyi kıldım" (KT D28-29; BK D24).</p> <p>"On yedi yaşımda Tangutlara...On sekiz yaşımda Altı bölge Soğdaklarına doğru sefer ettim" (BK D24).</p> <p>"Yirmi yaşımda, Basmlı İduk Kut'u... kervan göndermiyor diye sefer ettim" (BK D25).</p> <p>"Yirmi iki yaşımda, Çine doğru sefer ettim. General Şa-ça kumandasında seksen bin kişilik ordu ile savaştım, askerlerini orada öldürdüm" (BK D25-26).</p> <p>"Yirmi altı yaşımda, Çik halkı, Kırgızlarla birlikte düşman oldu. Çiklere doğru sefer ettim" (BK D26).</p> <p>"Yirmi yedi yaşımda, Kırgızlara doğru sefer ettim. ...hakanlarını öldürdüm, devletini orada zaptettim". O yıl Türgişlere doğru... yürüdüm. Bolçu'da savaştık. Hakanını, Yagbu'sunu, Şadını</p>	<p>ilişkileri düzelttim. Altını, gümüşü, ipeği... bize veriyorlar" (KT G4-5).</p> <p>"Tahta oturup yoksul ve fakir halkı hep derleyip topladım: Fakir halkı zengin yaptım, az halkı çok yaptım" (KT G9-10).</p> <p>"Ben dokuz yıl şad olarak hüküm sürdüm, on dokuz yıl hakan olarak hüküm sürdüm, devleti yönettim" (BK G9).</p> <p>"Bu kadar çok kazanıp babam Hakan Köpek yılının onuncu ayının yirmi</p>
---	--	--

<p>kurup yasaları koyup vefat etmiş. Yasa uyarınca amcam Hakan tahta oturdu. Türk halkını yeniden düzenledi, doyurdu. Yoksulu zengin etti, azı çoğalttı. (KT D14-16).</p> <p>“Babam hakan vefat ettiğinde sekiz yaşında kaldım” (BK D14).</p> <p>“14 yaşında... ben Tarduş halkı üzerine Şad idim. Toplam yirmi beş kez sefer ettik, on üç kez savaştık” (KT D17-18, BK D15).</p> <p>“...Bilgisizliğiniz yüzünden, kötü davranışınız yüzünden amcam Hakan vefat etti”(KT D 24).</p>	<p>öldürdüm, devletini zapettim (BK D26-28).</p> <p>“Otuz yaşında, Beşbalık’a doğru sefer ettim. Altı kez savaştım... Askerlerini hep öldürdüm” (BK D28).</p> <p>“Otuz bir yaşında Karluk halkı... düşman oldu. Tamag Iduk Baş’ta savaştık” (BK D29).</p> <p>“Dokuz Oğuzlar halkım idi... düşman oldular. Bir yılda dört kez savaştım” (BK D29-30).</p> <p>“Otuz iki yaşında... Oğuzlara sefer ettim” (BK D32).</p> <p>“Otuz dört yaşında, Oğuzlar kaçıp Çine gittiler. Üzülüp sefer ettim” (BK D38).</p>	<p>altısında vefat etti” (BK G10).</p>
---	---	--

Tablo 1’de, Bilge Kağan ve Kül Tigin anıtlarında yer alan hakanlara dair bilgiler içeren ifadeler sunulmuş ve hüküm sürdükleri dönemde meydana gelen olayların kronolojik bir dizimi yapılmıştır. Daha önce de belirttiği, bunu yapmak bir anlatı olarak kabul ettiğimiz Orhun Kitabelerinin izlencesini belirginleştirecek ve daha kolay takip edilir hale getirecektir. Bu amaç göz önünde tutulduğunda metinlerde yer alan diğer bütün ayrıntılara yer vermenin ne gereği, ne de imkânı olduğu aşikârdır.

Metinlere baktığımızda, başlangıç noktası olarak alabileceğimiz olayların başında, Bilge Kağan’ın “atalarım-dedelerim” (KT D1) diye tanımladığı, Bumin ve İstemi Hakanlara dair anlatılar geldiğini görürüz. Bu hükümdarların vefatından sonra, ikinci olarak, Türk Milleti’nin

devletsiz kalması ve Çin hâkimiyetinde “elli yıl hizmet etmesi” anlatılır (KT D8). Üçüncü olarak İlderiş Hakan’ın Çin’e başkaldırması ve kardeşiyle birlikte yeniden devlet teşkilatını kurması yer alır (KT D11-13). İlderiş Hakan’ın ölümünden sonra, dördüncü olarak, İlderiş Hakan’ın kardeşi “yasa uyarınca” tahta oturur ve Türk Milletini iyi hale getirir (KT D14-16). Beşinci olarak, Bilge Kağan ve Kül Tigin yönetimi ele alır (KT D25-26). Yazıtlarda en çok yer verilen anlatılarda bunlardır. Son olarak, Bilge Kağan ve kardeşi Kül Tigin’in icraatları ve Türk Milletini getirdikleri duruma yönelik bilgilere ve uyarılara yer verilerek yazıtlar son bulur (KT G2-3; G9-10). Anlatıların sadeleştirilmiş dönemsel durumu aşağıdaki şekilde görülebilir.

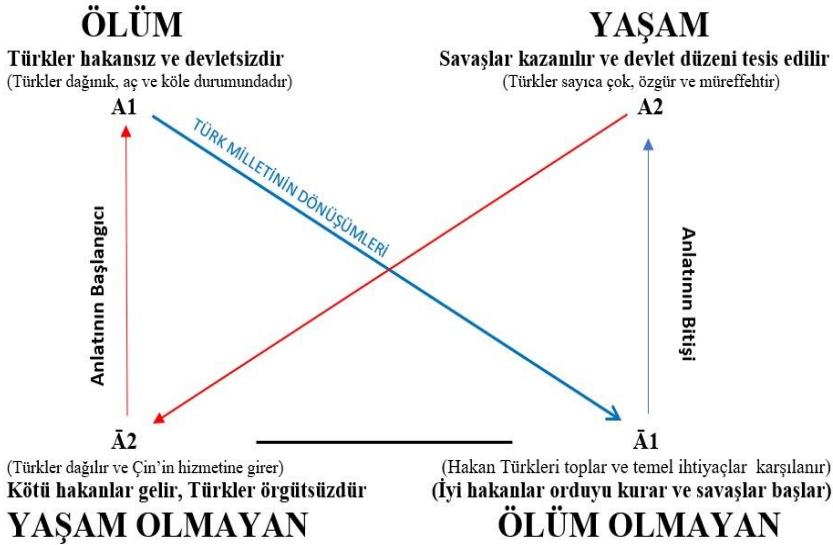

Şekil 1: Bilge Kağan ve Kül Tigin Yazıtlarında Hükümdarların Zamansal Sıralaması

Anlatıları göz önüne aldığımızda, yanıtlanması gerek diğer soru ise Türk Milletinin bu hükümdarların yönetimi altında ne tür durum değişimlerine, yani dönüşümlere, uğradıkları ve değişimlerdeki eyleyenlerin işlevsel rollerinin neler olduğu sorusudur. Toplam dört farklı hükümdarın icraatları ve bu faaliyetlerin Türk Milleti üzerindeki dönüştürücü etkileri ayrı ayrı anlatılar olarak ele alınıp, farklı eyleyen şemalarıyla, anlatıdaki unsurların işlevleri bakımından ele alınabilir. Ya da, ayrı ayrı göstergebilimsel dörtgenlerle Türk Milletinin durum değişimleri görselleştirebilir. Ancak, söz konusu ister Bumın ve İstemi Hakanlar, ister İlderiş Hakan ve ardından tahta çıkan erkek kardeşi ve oğullarının dönemleri olsun, bu hakanların edimleri, giriştiği mücadeleler, ülküleri, düşmanları ve yardımcıları bakımından işlevsel bir aynılık söz konusudur. Bu durumu daha açık bir şekilde, dört hakan döneminde de Türk Milleti aynı değişimleri yaşamıştır şeklinde ifade edebiliriz. Bu da bizi, yapısalıcı bir çözümlemede, inceleme nesnesi adına “her zaman işlevi göz önünde bulundurma”²⁸ mecburiyetiyle karşı karşıya bırakır. Daha yalın bir ifadeyle, anlatıya konu olan dört farklı hakan da, tek bir hakan, zamanın değişmesiyle farklı insanlardan oluşsa da, uğruna mücadeleye giriştikleri Türk Milleti, aynı millet,

²⁸ Yücel, a.g.e., s. 18.

defaten savaştıkları düşmanları, tek bir düşman olarak ele almak ve bu mücadelelerin sonuçları bakımından aynı dönüşüme ulaşmak mümkündür. Bu da, bize anlatıyı tek bir dönüşüm olarak değerlendirme imkânını verir. Türk Milletinin dönüşümünü içeren aşağıdaki göstergebilimsel dörtgenin oluşmasını sağlayan mantık da budur. Aşağıda, Türk Milletinin anlatının başından sonuna kadar geçirdiği dönüşümler görülebilir.

Şekil 2: Anlatıda Türk Milletinin Dönüşümleri

Göstergebilimsel dörtgenin anlatının temel anlam yapısını "görselleştirmeye" yarayan bir ifade biçimi olduğunu ve anlatıdaki söz konusu anlamın da zıtlıklardan türediğini daha önce belirtmiştik²⁹. Orhun Yazıtlarına şöyle bir baktığımızda, açlık-tokluk, fakirlik-zenginlik, çıplaklık-giyiniklik, doğu-batı, kuzey-güney, iyi-kötü, uzak-yakın, az-çok, itaat etmek-başkaldırmak, üst-alt, örgütsüz-düzenli, akıllı-akılsız hakanlar, iyi-kötü hakanlar, devletli-devletsiz, ölüm-yaşam gibi pek çok karşıtlığın olduğunu görürüz (Bkz. Tablo 1). Peki, metinlerde yer alan karşıtlıklardan en belirgin olanı, yani, Türk milletinin bu hakanların hükmü altında geçirdiği dönüşümleri en iyi kapsayacak, çatı karşıtlık

²⁹ Greimas, a.g.e., s. 308.

hangisidir? Bu sorunun cevabını şu şekilde verebiliriz. Anlatıda, Türk Milletinin aç-çıplak-dağınık-örgütsüz-hakansız-kötü-ordusuz-devletsiz olduğu süre zarflarında, başka milletlerin, özellikle de Çin'in boyunduruğunda olduğunu ve bir 'yok oluşa' doğru gittiğini kesinleştirmemiz gerekir (Bkz. Tablo 1). Bu yok oluşun en temel karşılığının da 'ölüm' olduğunu belirtmeliyiz. Buna karşın, Bumin ve İstemi Hakanlar, İlderiş Hakan ve sonrasında kardeşi ve oğulları tahta geçtiğinde ise, Türk Milletinin kademeli şekilde tok-giyinik-örgütlü-hakanlı-iyi, hakanlı-ordulu-devletli duruma geldiğini ve bununda 'var olmak' anlamını taşıdığını görebiliriz. Bu var oluşun da 'yaşama' eş değer olduğunu belirtmeliyiz. Böylece, Orhun Yazıtları anlatılarının, en genel manada Türk Milletinin, yok olmaktan var olmaya, ya da ölümden yaşama geçiş anlatısı olduğunu söyleyebiliriz (Bkz. Tablo 1).

A1 ekseninde *ölüm* ve **A2** ekseninde bulunan *yaşam* olguları, bu metinleri anlamlandırılmasını sağlayan en temel karşıtlığı teşkil eder ve Şekil 2'de görüleceği üzere göstergebilimsel dörtgen bu zıtlık üzerine kurulmuştur. Anlamın diğer *kavşak noktaları*, daha açık bir ifadeyle, Şekil 2' deki göstergebilimsel dörtgenin diğer köşeleri arasındaki anlamsal ilişkilere gelince, **A1** ve **Ā1** noktaları arasında "çelişkinlik", **A1** ve **Ā2** noktaları arasında "içerim" veya "bütünleyim" ilişkisi vardır³⁰. Dolayısıyla bu noktalara yazılmış olgular ve Türk Milletine dair durumsal ifadeler de bu anlamsal ilişkileri içermek durumundadır. Buna bir örnek verecek olursak, **A1** noktasında bulunan 'ölüm' kavramı ve altında yer alan 'Türklerin mağlup, hakansız, devletsiz' oluşu, **Ā1** noktasında bulunan 'ölüm olmayan', 'iyi hakanların gelip orduyu kurması', ve 'milletin temel ihtiyaçlarını gidermesi' durumlarıyla çelişmektedir. Diğer ilişkilere (içerme ve zıtlık gibi), diğer noktalar arasındaki anlamsal eksenlerde gözlemlenebilir.

Göstergebilimsel dörtgenin köşeleri arasında bulunan bu ilişkiler, aynı zamanda Türk Milleti'nin dönüşümlerini de göstermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, inceleme aracı olarak göstergebilimsel dörtgenin böyle bir işlevi vardır. Ricoeur'un sözleriyle, bu dönüşümler, aslında göstergebilimsel dörtgenin köşe noktalarında yerleştirilmiş olgu ve olayların "işlemler olarak ele alınmasıyla" aslında hem anlamlandırma hem de büyük anlatıyı özetleyen mini bir anlatı ortaya

³⁰ Yücel, a.g.e., s. 136.

çıkarma işlemidir³¹. Daha yalın bir ifadeyle, göstergibilimsel dörtgende noktaları takip ederek aslında onu “anlatısal hale getirebilmekteyiz”³². Orhun Yazıtlarında hükümdar olduğu bilgisi verilen hakanların (Bkz Şekil 1), yönetimi devraldıkları ilk anda karşı karşıya olduğu manzaralar genellikle aynıdır. Örneğin, Türk Milleti, Bumin ve İstemi Hakanlar başa geçtiğinde “dört bucağı hep düşman” dolu (KT D2) ve “pek örgütsüzdür”(KT D3). Ardından gelen İteriş Hakan ve kardeşi (“Amcam Hakan” olarak geçer, KT D17), Çin hâkimiyetinde “hakanını kaybetmiş”, “erkek evladı kul”, “kız evladı cariyeye” olan (KT D7) ve Çinlilerin “öldürmek ve neslini yok etmek istediği” (KT D10) bir toplum durumundadır. Önce İteriş Hakan’ın, sonrasında kardeşinin hayatını kaybetmesiyle yönetimi devralan Bilge Kağan ve Kül Tigin zamanında ise Türk Milleti yine iyi durumda değildir. Bunu Bilge Kağan şu sözlerle ifade eder, “Hiç de zengin ve müreffeh halk üzerine hükümdar olmadım. Karnı aç, sırtı çıplak, yoksul ve sefil bir halk üzerine hükümdar oldum” (KT D26). Türklerin bu başlangıç durumu yukarda yer alan göstergibilimsel dörtgende **A1** noktasında verilmiştir (Bkz. Şekil 2).

Türk Milleti’nin durumlarına dair bilgilerin tamamı, dört hükümdarın da kendi döneminde Türkler adına çok çalışmalarının gerekte olduğunu, aksi halde Türk Milleti’nin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağını sezdirir. Bu hükümdarların, Türk Milleti üstünde ilk dönüştürücü edimleri bu noktada başlar. Bu dönüştürücü edimi, halkı örgütleme, ordu kurma ve yok olma tehlikesine karşı düşmanlarla savaşma ve mücadele etme girişimleri olarak belirleyebiliriz. Dolayısıyla, Orhun Yazıtlarında, bu dört hükümdarın giriştiği mücadeleler aynıdır. Örneğin, Bumin ve İstemi Hakanlar, “Türk halkının devletini, yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermişler” (KT D1) ve “ordular sevk ederek, dört bucaktaki halkları hep almış, hep bağımlı kılmışlardır” (KT D2). Sonrasında, İteriş Hakan ve kardeşi, Çin hâkimiyetine “on yedi adamla başkaldırmış” ve kademeli olarak “yetmiş kişi” ve “yedi yüz kişi olmuşlar”, sonrasında “kul olmuş halkı atalarının ve dedelerinin töresince yaratmış ve eğitmişler” (KT D11-13)

³¹ Paul Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 3 Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi*, İstanbul, 2016, s. 96.

³² Ricoeur, a.g.e., s. 96.

ve toplam “kırk yedi kez sefer edip, yirmi kez savaşmışlardır” (KT D15). İlteriş Hakan’ın kardeşi abisinden sonra bu savaşlara devam etmiş ve o da, “Türk halkını yeniden düzenlemiş, doyurmuş” (KT D16) ve “yirmi beş kez sefer edip on üç kez savaşmıştır” (KT D18). Amcalarının ardından tahta oturan Bilge Kağan ve kardeşi Kül Tigin’in de aynı mücadeleyi sürdürdüğü görülmektedir. Bilge Kağan bunu kısaca şöyle ifade eder, “Türk Halkı için gece uyumadım, gündüz oturmadım” (KT D27), “halkı besleyip doyurayım diye kuzeyde Oğuz halkına doğru, doğuda Kitay ve Tataı halklarına, güneyde Çin’e doğru on iki kez ordu sevk ettim... savaşım” (KT D28). Daha önce de belirtildiği gibi, Orhun Yazıtlarından Bilge Kağan ve Kül Tigin metinlerinde en geniş şekilde bahsedilen konu, Bilge Kağan’ın giriştiği bu savaşlardır (BK D24-38). Hükümdarların zor durumda ve dağınık şekilde yaşayan Türkler üstündeki bu etkisi, ya da bu dönüştürücü edimleri, Şekil 2’deki göstergibilimsel dörtgende **Ā1** noktasında gösterilmiştir.

A1 noktasından başlayıp **Ā1** noktasına doğru bir yönelim gösteren ve artık farklı bir durumda olan Türk Milleti (açlık-sefalet-dağınık durumdan, temel ihtiyaçları karşılanmış ve askeri organizasyonunu tamamlamış duruma geçmiş), bu noktada düşmanlarıyla sayısız mücadelelere girişmiştir. Anlatının bitiş durumu olarak ifade edilebilecek ve Türk Milleti’nin kendisini bu dönemlerde yöneten hakanlar tarafından getirildiği son durum, göstergibilimsel dörtgende **A2-Yaşam** noktasında belirtilmiştir. Bu noktada, hakanların giriştiği askeri ve ekonomik mücadeleleri başarmaları sayesinde, Türkler artık devletli, hakanlı, tok, zengin ve müreffeh hale gelmiştir. Anlatının başı ve sonu arasındaki bu dönüşümler, yani hükümdarların giriştiği mücadelelerin sonuçlarının ilanı olarak metinlerden şu örnekleri getirebiliriz. Bumin ve İstemi Hakanların vardığı sonuç, “Türk halkını, devletini yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermişler” (KT D1), “Başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüşler. “Doğuda Kingan dağlarına kadar, batıda Demir Kapı’ya kadar (halklarını) yerleştirmişler. Bu iki sınır arasında pek örgütsüz Gök Türkleri düzene sokarak öylece hüküm sürerler imiş” (KT D2-3) ve “kendileri öylece vefat etmişler” (KT D3-4) ifadelerinde görülebilir. Sonrasında Çin’e karşı isyan edip milleti yeniden düzenleyen ve sayısız savaşa giren İlteriş Hakan ve kardeşi’ de Türkleri aynı noktaya getirmiştir. Bunu şu ifadelerde görebiliriz, “Babam bunca... kırk yedi kez sefer etmiş, yirmi kez savaşmış... Babam

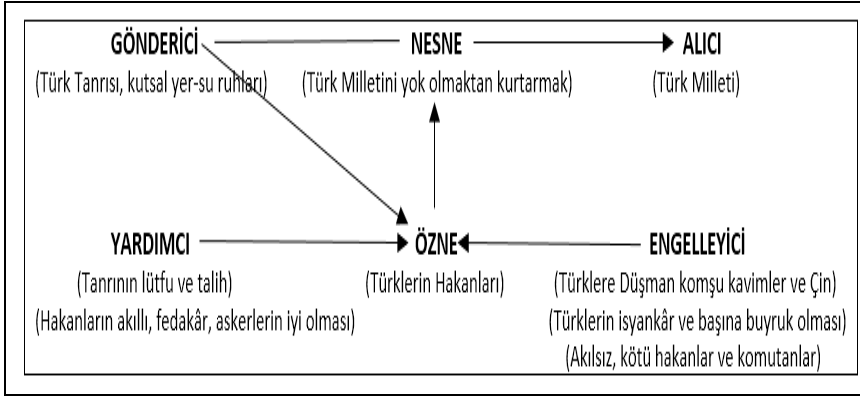
hakan, öylece devleti kurup yasaları koyup vefat etmiş. Yasa uyarınca amcam Hakan tahta oturdu. Türk halkını yeniden düzenledi, doyurdu. Yoksulu zengin etti, azı çoğalttı”. (KT D14-16). Son olarak Bilge Kağan ve Kül Tigin zamanında Türk Milletinin durumu ise şu şekildedir, “Ben dokuz yıl şad olarak hüküm sürdüm, on dokuz yıl hakan olarak hüküm sürdüm, devleti yönettim” (BK G9), “Tahta oturup yoksul ve fakir halkı hep derleyip topladım: Fakir halkı zengin yaptım, az halkı çok yaptım” (KT G9-10).

Böylece anlatıda Türk Milletinin temel dönüşümlerini gösteren göstergibilimsel dörtgen tamamlanmış olur. Bu dörtgenin, anlatının küçük bir anlamsal ve dönüşümsel modeli olduğunu belirtmiştik. Ancak, Orhun Yazıtlarındaki anlatıya dair daha küçük ayrıntılara inmek ve anlatıdaki “aktörlerin”³³ birbiriyle olan ilişkisini daha soyut bir düzlemde formülleştirmek ve bunları işlevler şeklinde sunmak mümkündür. Bu soyutlaştırma, çalışmanın giriş kısmında belirtildiği gibi “eyleyen örnekçesiyle” gerçekleştirilecektir ve öncelikle, aktörlerin soyutlaştırılarak “eyleyen” adıyla sunulması anlamına gelmektedir. Aktör ve eyleyen arasındaki farkı netleştirmek için şu şekilde bir örnek verebiliriz. Aynı işleve sahip olan birden fazla aktör, bu soyutlaştırmada tek bir eyleyen olarak karşımıza çıkabilir. Yani, Orhun Yazıtlarında Türk milletinin, Çin, Dokuz Oğuz, Türgiş, Kırgız, Karluk ve Çik gibi birçok düşmanı olmasına rağmen, bu düşmanlar işlevleri itibarıyla tek bir *engelleyci* çatı eyleyeni altında toplanabilir. Greimas’ın ilk defa 1966 yılındaki *Yapısal Anlambilim* eserinde ortaya koymuş olduğu bu eyleyen örnekçesi üç adet ikili zıtlıktan, yani, toplam altı eyleyenden meydana gelir ve bütün insan edimlerini *özne-nesne*, *gönderici-alıcı*, *yardımcı-engelleyci* şeklinde resmetmemizi sağlar. Bu örnekçenin bir güçlü yanıysa, bir anlatıda ki insan olmayan veya cansız nesnelere de işlevleri açısından değerlendirip daha bütüncül bir çözümleme ortaya koymamızı sağlamasıdır³⁴. Hawkes’in da dile getirdiği gibi, “eyleyenler arasındaki yapısal ilişkileri de”³⁵, bu sayede gözlemlenebilir. Orhun Yazıtları anlatısının eyleyen şemasına yer verilmiştir.

³³ Greimas, a.g.e., s. 7.

³⁴ Murat Kalelioğlu, *Yapısal Göstergibilim: Bir Kuram Bir Uygulama*. İstanbul, 2020.

³⁵ Hawkes, a.g.e., s. 72.

Şekil 3: Hakanların Giriştiği Mücadelelerde Eyleyenlerin Durumu³⁶

Çalışmadaki Orhun Yazıtlarına dair bu eyleyen şemasında, Türk Milletini diriltmek için durmadan çalışan bu dört hükümdarın, anlatının *öznesi* olduğunu belirlemeliyiz. Bunun sebebi, Bumin, İstemi, İlderiş, kardeşi ve oğullarının hükümdarlar olarak bir mücadeleye girişmeleri ve bu mücadelede karar verici unsur olmalarıdır. Elbette, hükümdarların yok olmaktan kurtarmak istedikleri Türk Milleti de, anlatıda *öznenin* yöneldiği *nesnedir*. Zaten herhangi bir anlatıda, *özne* kesinlikle *nesnesiz* olamaz ve *öznenin*, *nesnesine* doğru giriştiği ileri hareketler anlatıdaki devinimleri ve sonunda durum değişikliklerini meydana getirir. Hükümdarlardan Bilge Kağan ve Kül Tigin'in bu yönelimlerini açıklayan amaç cümlelerini şu ifadelerde görmek ve kendilerinden önceki hükümdarlar için de geçerli olduğunu düşünmek mümkündür, “Babamızın ve amcamızın kazanmış oldukları halkın adı sanı yok olmasın diye gece uyumadım gündüz oturdum; Kardeşim Kül Tigin ile, iki şad ile ölesiyeye yitesiyeye çalıştım, çabaladım” (BK D21-22).

Peki, Orhun Yazıtları anlatılarında *özne* olarak konumlandırılan bu hükümdarları, Türk Milleti adına mücadeleye girişmeleri doğrultusunda yönlendiren veya güdüleyen, ardından düşmanlarına

³⁶ V. Doğan Günay'ın belirttiği üzere (2004, s. 34), eyleysel örneğe dair zamanla farklı öneriler olmuştur. Bu çalışmada Tahsin Yücel'in *Yapısalcılık* (s. 147) ve Louis Hebert'in *Introduction to Applied Semiotics* (s. 80) eserlerindeki şemadan yararlanılmıştır.

karşı durmasını sağlayan unsur, yani anlatıda *öznenin “göndericisi”*³⁷ kimdir veya nedir? Bu soruyu, dolaysız olarak Orhun Yazıtlarından yapılacak alıntılarla yanıtlamak mümkündür. *Göndericiye* dair ilk kanıtı, Kül Tigin Yazıtının giriş cümlesinde görülmektedir. Burada Bilge Kağan kendini, “Tanrı gibi ve Tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan, bu devirde tahta oturdum” (KT G1) diye tanıtırken, aslında *göndericinin* ‘Tanrı’ olduğuna dair ilk ipucunu da vermiş olur. “Tanrı gibi” ve “Tanrıdan olmuş” ifadeleri, Orhun Yazıtlarının destansı anlatım yönünü de ortaya koyar, ancak anlatıyı bu yönüyle değerlendirmek, metin yazarının üslubuna ve anlatım özelliklerine yönelik bir değerlendirme olur ve bu noktada bizi farklı yerlere götürür. *Göndericiye* dair ikinci bir ifade ise şu şekildedir; “Türk Tanrısı, kutsal yer ve su ruhları şöyle yapmışlar şüphesizki: Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye babam İleriş Hakan’ı ve annem İlbilge Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırdılar şüphesiz” (BK D10). Burada Bilge Kağan’ın bahsettiği tanrının, yer ve su ruhlarının bir amaç doğrultusunda babası İleriş Hakanı da Türkleri yok olmaktan kurtarma mücadelesine sevk ettiği açıkça görülmektedir. Bu duruma dair üçüncü örnekte ise, Bilge Kağan’ın kendisinin ve babasının tahta oturmasını sağlayan unsurun yine ‘Tanrı’ olduğunu daha açık şekilde ifade ettiği şu cümlelerde görülebilir; “...beni o Tanrı hakan olarak tahta oturttu” (BK 20-21).

Şekil 3’deki eyleyen şemasın da, *Göndericinin* karşısında yer alan bir de *alıcı* olduğu görülmektedir. Aslında, burada gösterilmek istenen şey, “iletişim eksenini”³⁸ olarak adlandırılan ve anlatıda, *göndericinin* (Tanrının), *özneyi* (hükümdarları) hangi amaç doğrultusunda *nesnesine* (Türk Milletini kurtarmak) yönlendirdiği ve bu *nesnenin* hangi *alıcıya* iletiildiği söz konusudur. Bu *alıcı*, Türk Milletidir. Çünkü *öznenin* giriştiği mücadelenin sonunda nesnesine ulaşması ve onu *alıcıya* iletilmesi, alıcının eksiğinin giderilmesi veya “bundan elde ettiği yarar”³⁹ anlamına gelmektedir. Daha yalın bir ifadeyle, Türklerin yok olmaktan kurtulması, yine Türklerin istifade edeceği bir şeydir.

³⁷ Greimas, a.g.e., ss. 293-294.

³⁸ Yücel, a.g.e., s. 147.

³⁹ Louis Hebert, *An Introduction to Applied Semiotics: Tools for Text and Image Analysis*, New York, 2020, s. 80

Anlatıdaki diğer eyleyenler ise *yardımcı* ve *engelleyicidir*. Bu eyleyenler “edim ekseninde”⁴⁰ yer alır ve giriştiği mücadelede *özneye* yardım edenler veya onu engelleyenler olarak tanımlanabilirler. Anlatıda, öncelikle *yardımcı* eyleyene baktığımızda, karşımıza yine ‘tanrı’ çıkar. Bilge Kağan giriştiği mücadelelerde tanrının yardımını şu şekilde itiraf eder; “Tanrı lütufkâr olduğu içini benim de talihim olduğu için tahta oturdum” (KT G9). Bunun yanında ‘Bilge Kağan ‘talihini de’ *yardımcı* unsur olarak görmektedir. Aynı zamanda, Bilge Kağan tanrının yardımının ve askerlerinin iyi olmasının, babası İlderiş Hakan için de destekleyici olduğunu açıklar. Bu durum, şu ifadelerde görülebilir, “Tanrı güç vermiş olduğu için, babam Hakanın askerleri kurt gibi imiş, düşmanları koyun gibi imiş” (BK D11), “Tanrı öyle buyurduğu için devletliyi devletsiz, hakanlıyı hakansız bırakmış, düşmanı bağımlı kılmış” (BK D13).

Eyleyen şemasında ki son unsur ise *engelleyicidir*. *Engelleyici* de aynı *yardımcı* gibi, *öznenin* işini zorlaştıran “bir kişi, bir nesne, bir bilgi olabilir”⁴¹. Orhun yazıtlarına baktığımızda, hükümdarların karşısına çıkan ve Türklere düşman olan komşu kavimlerin ve halkaların tekerrür ettiği görülür. Bunlardan kısaca bahsedilecek olursa, bu halkların Kıtay ve Tatabı (BK D28), Tangutlar (BK D24), Çik halkı, Türgişler, Kırgızlar, Çinliler (BK D25-28), Karluklar ve Dokuz Oğuzlar (BK D29-30) gibi komşu ve akraba halklardır. Bu komşu kavimler işlevleri doğrultusunda ele alınıp, Türklere düşman komşu kavimler olarak eyleyen şemasında gösterilmiştir (Bkz. Şekil 3). Dikkat çekilmesi gereken bir husus, bu komşu akraba topluluklar arasında, Çin için Bilge Kağan’ın ayrıca önemli uyarılarda bulunmasıdır. Çünkü Çin, diğer düşmanlardan farklı olarak siyasi ve kurnaz davranıp Türklere uzun süre çok zor durumlara düşürmüştür. Buna örnek olarak, Çin’in “hilekar ve sahtekar olması”, “erkek kardeşleri ve ağabeyleri birbirine düşürmesi” ve “beylerle halkı birbirine kışkırtması” gösterilebilir (BK D6-7). Hükümdarların önünde, çok önemli sayılabilecek bir diğer *engelleyici* ise Türk Milletinin kendisidir. Hükümdarların uğruna sayısız savaflara giriştiği Türk Milletinin geçmişteki kötü günlerinden sonra unutkan hale gelmesi ve hükümdarlarına karşı itaatsizlik yapması söz konusudur. Kendi

⁴⁰ Yücel, a.g.e., s. 147.

⁴¹ Yücel, a.g.e., s. 148.

milletine serzenişte bulunan Bilge Kağan bu durumu şu şekilde ifade eder; “Türk halkı sen tok, aksisin: Açlığı tokluğu düşünmezsin bir de doysan açlığı düşünmezsin. Böyle olduğun için seni besleyip doyurmuş olan hakanlarının sözlerini almadan gittin” (KT G7-8), “Türk halkı, vazgeç ve nadim ol! İtaatsizliğin yüzünden..., bağımsız müreffeh devletine kendin ihanet ettin ve nifak soktun” (BK D19). Türk Milletinin genelini temsil etmese de, bu ifadeler Türklerin en azından bir kısmının başına buyruk oluşunu göstermektedir. Son olarak, anlatıda hükümdarların karşısında bir *engelleyici* daha görürüz. Bu engelleyici de bir önceki durum gibi yine Türk halkının içinden gelen bir tehdit sayılabilir. Bunun sebebi sadece halkın bazı kesimlerinin itaatsizliği gibi onu yöneten hükümdarların ve komutanlarında akılsız ve kötü oluşlarıdır. Bu durum hükümdarların önünde büyük bir engel teşkil eder. Orhun Yazıtlarında, bu duruma dile getiren ifadeler şu şekildedir; “Ondan sonra gelen kardeşleri, ağabeyleri gibi... oğulları babaları gibi yaratılmamış şüphesiz. Akılsız hakanlar... kötü hakanlar tahta oturmuş şüphesiz. Kumandanları da akılsız, kötü imişler şüphesiz” (BK D5-6). Hükümdarların önünde başka zorluluklar olduğu da söylenebilir. Ancak, uzun süre Türk Milletini Yönetmiş Bilge Kağan’ın anlatı sınırları içinde en çok dikkat çektiği ve tekrarladıkları bunlardır.

Sonuç Gözlemleri

Metin incelemesinin birçok yöntemi vardır ve inceleyenin amaçlarına, kullanılan yöntemin sınırlılıklarına ve inceleme nesnesinin türüne göre farklı çözümlerler farklı bilgileri ortaya çıkarır. Orhun Yazıtları da, göndericisinin alıcısıyla iletişim kurmak için oluşturduğu, bilgilendirici ve açıklayıcı metinlerdir. Yazıtlar aracılığıyla yapılan bu bilgilendirmeler ve açıklamalar marifetiyle, Türk Milleti son hakanı tarafından yönlendirilmek istenmektedir. Bu yönlendirmenin gerçekleşebilmesi içinse yapılan bilgilendirmelerin, çarpıcı ve gerçekçi olması gerekir. Bilge Kağan ve Kül Tigin Yazıtlarının göndericisi Bilge Kağan ise, bu gerçekçiliği dedelerinin, babasının, amcasının ve kardeşiyle birlikte kendi başından geçen gerçek ve yaşanmış olayları anlatarak yaratmak istemiştir. Bu çalışmanın temel amacı ise, Orhun Yazıtlarını anlatısal yönüyle ele almak, çözümleyip öğelerine ayırmak ve temel dönüşümlerin sunumunu yaparak göstergesel olarak anlaşılmaktı. Böyle bir amaç için yazınsal göstergebilimin inceleme

araçlarından, yani, göstergibilimsel dörtgen ve eyleyen örnekçesinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın çözümlene aşamasında ilk olarak, anlatıda geçen olaylar dizisinin zamansal bir sıralaması yapılmıştır (Bkz. Tablo 1). Bunu yapmak, çözümlene öncesi daha temiz bir görüş elde etmek için önemliydi, çünkü Bilge Kağan ve Kül Tigin Yazıtlarının içerdiği anlatılarda kronolojik bir dizim mevcut değildi. Bu zamansal sıralamanın bir diğer faydası ise, ister Bumin ve İstemi Hakan olsun, ister İteriş Hakan, kardeşi ve Bilge Kağan olsun, bu hükümdarların kendi dönemlerinde uğruna giriştiği mücadeleler ve sonuçlarının aynı olduğunu görmek olmuştur. Buna bağlı olarak, Türk Milletinin geçirdiği dönüşümleri tek bir göstergibilimsel dörtgen aracılığıyla ifade etmek mümkün oldu (Bkz. Şekil 2). Göstergibilimsel dörtgen ile bu dönüşümleri daha net şekilde göstermenin yanı sıra, yazıtlarda yer alan birçok zıtlık *ölüm ve yaşam* çatı zıtlıkları altında konumlandırıldı ve göstergibilimsel dörtgen anlatısal hale getirildi. Böylece çalışmanın temel amacı olan yapısalcı bakış açısıyla anlamlandırmanın ve anlatı modelinin belirginleştirilmesinin gerçekleştiğine inanıyoruz.

Son olarak çalışmada, göstergesel birçok anlamın yanı sıra, sayısız yapısal ve anlatısal ilişki barındıran Orhun Yazıtlarının anlatı öğeleri arasındaki bağıntıları ortaya çıkarıldı. Bunu yapmak için, giriş kısmında da belirtildiği üzere, yazınsal göstergibilimin temel inceleme araçlarından, eyleyen örnekçesinden faydalanıldı (Bkz. Şekil3). Göstergibilimsel dörtgenle ana hatları ve temel dönüşümleri netleştirilen anlatının öğelerini, *özne-nesne*, *gönderici-alıcı*, *yardımcı-engelleyici* olarak toplam altı eyleyen altında sınıflandırmak, Orhun Yazıtları anlatılarında sadece insanların değil, rolü olan bütün varlıkların yapısal ve işlevsel olarak daha görünür hale gelmesini sağladı. Bu kısımda yapılan incelemeyle bazı sonuçlara varmak mümkün olmuştur. Örneğin, hükümdarların *özne* olarak, Türk Milletini yok olmaktan kurtarma mücadelesinde bütün sorumluluğu tanrıdan almaları, bu sayede kendilerine kutsiyet atfettikleri ve dini inançlarının çok güçlü olduğu ortaya çıkmıştır. Bu güçlü inanç sayesinde, hükümdarların yorulmadan sayısız savaşa girdikleri ve adeta hayatlarının temel amacının milletin refahı olduğu bilinciyle hayatlarının sonuna kadar korkmadan, yılmadan mücadeleye devam

ettikleri ortaya çıkmıştır. *Göndericilerinin* tanrı olduğunu bilmeleri, giriştiği savaşlarda hükümdarlara sağlam bir irade bahşetmiştir. Bu sayede, tanrının hükümdarlarca sadece bir gönderici olarak değil aynı zamanda bir yardımcı olduğuna inanıldığı ortaya çıkmaktadır. Ancak, anlatıda daha somut yardımcıları da vardır. Örneğin askerlerin ve kumandanların iyi olması, hakanların akıllı olması bu mücadelelerin kazanılmasında son derece önemlidir çünkü Bilge Kağan, devletin geçmişteki çöküş dönemlerinde bu unsurların kötü olmasını yıkılmaya bir etken olarak tanımlamaktadır. Bu bilgiyle de, askerlerin ve hükümdarların kötü ve akılsız oluşlarını bir engelleyici olarak tayin etmek yanlış olmaz (Bkz. Şekil 3). Bir diğer *engelleyci* ise komşu ve akraba topluluklardır. Burada ilginç bir nokta vardır. Bilge Kağan ve Kül Tigin anıtlarında savaşlar dolayısıyla bahsedilen birçok kavmin Türk soylu olmasının yanı sıra, Bilge Kağan'ın 'kendi milletinden' olarak tanıttığı Dokuz Oğuzlar ve Türgişlerle de savaşması aslında kardeş kavgasının o dönemde tüm hızıyla devam ediyor olduğunun acı bir örneğidir. Bunun yanında, ilginç bir durum daha vardır. Akraba olsun veya olmasın, savaşılan tüm düşmanlar arasında sadece Çin halkı için özel açıklamaların yapılmasıdır. Çin halkının hilekâr ve tehlikeli olmasının yanında, Türk Milletine olan düşmanlığı ve Türklerin kesinlikle o coğrafyaya gitmemeleri konusunda özel ve etkili bir şekilde uyarılar yapılmaktadır. Bugün dahi, Uygur Türklerinin içinde yaşadığı sıkıntılı günler dikkate alındığında, Bilge Kağan'ın yaklaşık 1300 yıl sonrası için de geçerli olacak bir öngöründe bulunduğu söylenebilir.

Orhun Yazıtlarının dile getirilmesinin amacıyla ilgili şunu kaydedebiliriz. İncelememizde, her hükümdarın başa geçtiğinde, Türklerin dağınık ve yok olmak üzere olduğu anda, tekrar ordu teşkilatlanması, savaşlara girişme ve ardından devlet yapılanması sayesinde dirilebildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle, Orhun Yazıtlarının, Türklerin ölümden yaşama geçiş anlatısı olarak nitelendirilmiş ve değerlendirilmiştir. Ancak, tam tersi bir bakış açısıyla, bu metinlerin Türklerin daha önce dört kere yaşamdan ölüme, yani, var olmaktan yok olmaya geçişi olarak da bakılabilir. Aslında, Bilge Kağan, Orhun Kitabelerini, dedelerinin, babasının, amcasının ve kardeşiyle birlikte kendisinin yaptığı mücadelelerin sonunda kurduğu devletin ve kurtardığı Türk Milletinin tekrar aynı noktaya gelmemesi için, kalıcı olacağını düşündüğü taşlara kazıtmıştır. Türk Milletinin

varlığının, ancak teşkilatlı ve devletli olmasına dayandığını dile getiren Bilge Kağan'ın her uyarısı Türklerce dikkate alınmasa da, *devlet ebed müddet* inancı o zamandan bu yana kurulmuş bütün Türk Devletleri tarafından adeta bilinçaltına kazınmış bir tavır olarak varlığını tüm dünyada devam ettirmektedir.

Kaynakça

- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 2016.
- Alyılmaz, Cengiz, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Ankara, 2005.
- Atsız, Nihal, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 2015.
- Barthes, Roland, *The Rustle of Language (Trans. by Richard Howard)*. California, 1989.
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Türk Dili Tarih*, Ankara, 2019.
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*. İstanbul, 2003.
- Gömeç, Saadetin Yağmur, *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara, 2018.
- Greimas, Algirdas Julien, *Maupassant: The Semiotics of Text (Trans. by Paul Perron)*. Amsterdam: 1988.
- Greimas, Algirdas Julien, "On Meaning", *New Literary History* 20/3, 1989, s. 539-550.
- Greimas, Algirdas Julien, *Semantic Structurale*, Paris, 1966.
- Greimas, Algirdas Julien, ve Joseph Courtes, *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary*, Bloomington, 1982 [1979].
- Günay, Veli Doğan. 2012. "Fransız Göstergebiliminde Yeni Açılımlar." *Dilbilim* (12): 29-46. 08. 01, 2019. <http://dergipark.org.tr/iudilbilim/issue/1086/12292>.
- Günay, Veli Doğan, *Metin Bilgisi*, İstanbul, 2013.
- Günay, Veli Doğan, *Bir Yazınsal Göstergebilim Okuması: Kuyucaklı Yusuf*, İstanbul, 2018.
- Hawkes, Terence, *Semiotics and Structuralism*, New York, 2004.
- Hebert, Louis, *An Introducticon to Applied Semiotics: Tools for Text and Image Analysis*. New York, 2020
- Kalelioğlu, Murat, *Yazınsal Göstergebilim: Bir Kuram Bir Uygulama*. Ankara, 2020.
- Landowski, Eric, "The Greimassian Semiotic Circle", *Theoretical Schools and Circles in the Twentieth Century Humanities*, by Marina Grishakova and Silvi Salupere, s. 84-96, New York, 2015.
- Levi-Strauss, Claude, *Structural Anthropology*. New York, 1963.
- Memiş, Ekrem, *Tarih Metodolojisi*, Bursa, 2014.

Memiş, Ekrem, *Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Bazı Kesitler)*, Bursa, 2015.

Ricoeur, Paul, *Zaman ve Anlatı 3 Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi*, İstanbul, 2016.

Şirin, Hatice, *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Ankara, 2016.

Tekin, Talat, *Orhon Yazıtları*. Ankara, 2010.

Togan, A. Zeki Velidi, *Tarihte Usul*, İstanbul, 2019.

Yücel, Tahsin, *Anlatı Yerlemleri*. İstanbul, 1995.

Yücel, Tahsin, "Genel Gösterebilim", *Göstergebilim Tartışmaları*, edit. Esen Onat and Sercan Özgencil Yıldırım, s. 9-14, İstanbul, 2001.

Yücel, Tahsin, *Yapısalcılık*, İstanbul, 2015.